

STUDIE

Sociálne a národné premeny Uhorska v revolučnom dvojročí 1848–1849

LÁSZLÓ SZARKA

Hungary's social and national transformations in the two revolutionary years of 1848 to 1849

This brief comparative Hungarian-Slovak historiographical survey examines the content and impact of the unresolved issues of the two revolutionary years of 1848-1849 in Hungary, which are discussed primarily from national perspectives as a unified revolutionary process. Accepting the scenario of a "lawful revolution", underpinned by the laws passed at the last meeting of the Diet of Hungary, it compares interpretations of the civil transformation of the country, the abolition of most of the feudal ties and aristocratic privileges, as well as the space for the application of constitutional monarchy. To this day, the Hungarian revolutions are still interpreted largely as national revolutions, although they were more successful in the social sphere than in the realization of national goals.

Keywords: two revolutionary years, 1848–1849, Hungary, national revolutions

Výraz „revolučné dvojročie“ – používaný stále častejšie v slovenskej historiografii namiesto klasických „meruôsmych rokov“ – je praktickým analytickým pojmom najmä preto, lebo nás konfrontuje s jednotlivými etapami premeny stavovskej spoločnosti a metternichovského absolutizmu habsburskej ríše, rovnako aj moderných národotvorných nacionalizmov. Veď konkrétne v Uhorsku v podstate nasledovali za sebou štyri fázy vývinu: revolučná perióda (marec – jún 1848), etapa ústavnoprávnych konfliktov (júl – september 1848), následne obdobie rakúsko-chorvátskej vojenskej intervencie v znamení pokusov vieden-

skej konsolidačnej politiky v Uhorsku, resp. národnostné povstania, ktoré vyústili v občiansku vojnu (október 1848 – apríl 1849). Ako záverečnú etapu revolučného dvojročia môžeme označiť obrannú vojnu za nezávislosť Uhorska a intervenčnú vojnu Ruska (máj – august 1849), vďaka ktorej Viedeň dokázala prinútiť uhorskú vládu a armádu ku kapitulácii. Veľká časť historiografických diskusií súvisí popri národných a ideologických naratívoch práve s tým, že pojmy „revolučné dvojročie“, „revolúcia 1848–1849“ sú pertraktované ako jednotliaty revolučný proces, a to primárne z národných perspektív.

Keďže dodnes nemáme napísané komplexné dejiny revolučného dvojročia mnohonárodnostného Uhorsko-Chorvátskeho kráľovstva a rovnako multietnického Sedmohradského veľkokniežatstva, nemáme ani adekvátne odpovede na otázky, či to bola jediná revolúcia v Uhorsku, bola to maďarská, alebo uhorská revolúcia? Bola to „legálna revolúcia“, realizovaná na báze zákonov posledného uhorského stavovského snemu v Prešporku, ktorá zabránila vypuknutiu živelných poddanských vzbúr a nepokojov, t. j. „skutočnej“ krvavej revolúcie? Alebo to bol len akýsi úvod do interetnických stretov a občianskej vojny národov monarchie a Uhorska? Mali srbské, chorvátske, rumunské, slovenské národné hnutia a vojenské vystúpenia a povstania proti uhorskej vláde výsostne emancipačný charakter, alebo boli čiastočne zneužitá aj pre intervenčné, konsolidačné, alebo kontrarevolučné zámery Viedne?

Pre maďarsko-slovenské historiografické dilemy boli a sčasti dodnes sú príznačné konfrontácie s asymetriami, interferenciami maďarského a slovenského vývinu v rámci Uhorska, ako aj obyčajne jednostranné, neúplné vnímanie regionálnych, sociálnych osobitostí a rozdielov v rámci multietnických realít habsburského súštatia. Na uvedené otázky boli preto dané do roku 1989 viac-menej len etnocentrické odpovede v interpretácii tzv. spoločných dejín multietnického Uhorska. Preto je potrebné sa zamyslieť nad možnými novými a spoločnými prístupmi: nakoľko je dostačujúce skúmať, vysvetľovať a riešiť historické otázky revolučného dvojročia v rovine národných kontextov a príbehov: či je možné a potrebné posunúť naše interpretácie k transnacionálnym, ríšskym, prinajmenšom celouhorským súvislostiam? Alebo sa treba naďalej uspokojiť s výskumom národného prínosu a kontextu revolučného obdobia?¹

---

1 Pre túto interpretačnú pascu je priam ukázkovým príkladom problematika vzájomných vzťahov a konfliktov, spoločných predstáv a nepriateľských postojov maďarskej liberálnej politickej elity revolučného procesu, resp. vedúcej slovenskej zložky na čele slovenského národného, národotvorného hnutia v sledovanom období, čo sa najvýraznejšie odzrkadľuje práve v hodnotení slovenského povstania a protimaďarských vojenských výprav. Riešiť množstvo historických legiend, mýtov na báze pokusu pojmovovo zjednotiť analytické a interpretačné

Európsky kontext a národné naratívy uhorských revolúcií

Revolučná vlna z jari 1848 pripravila alternatívu ústavnej a demokratickej obnovy Európy. Radikalizácia liberálnych, reformných politických zoskupení a národných hnutí zasiahla krajiny západnej, strednej i východnej časti kontinentu. Po švajčiarskej občianskej vojne medzi konzervatívnymi a liberálnymi kantónmi z novembra 1847 vypukla v januári 1848 revolúcia v Kráľovstve Sicílie a Neapolu, kde bol kráľ Ferdinand II. prinútený prijať ústavu. Vo februári sa zrútila monarchia Ludovíta Filipa Orleánskeho a vyhlásili druhú Francúzsku republiku, čo vyvolalo neskutočný domino-efekt. Revolučné sily sa presadzovali aj v nemeckých krajinách a nevyhlo sa im ani Rakúske cisárstvo.² Povstanie proti metternichovskému absolutistickému režimu vypuklo vo Viedni 13. marca 1848 a znamenalo okamžitý signál aj pre nekompromisné vystúpenie radikálov opozičnej strany uhorského parlamentu, vedených Lajosom Kossuthom a Lajosom Batthyánym. Ich postup bol od začiatku koordinovaný s radikálnou peštianskou skupinou Mladé Uhorsko na čele so Sándorom Petőfim, Mórom Jókaim, Józsefom Irinyim a Dánielom Irányim.³ Rýchlo reagovali v dedičných krajinách Rakúska aj talianske, české i poľské politické elity, a rovnako aj srbské, chorvátske, rumunské a slovenské národné hnutia Uhorska, Chorvátska a Sedmohradska. Znamenalo to, že revolučné scenáre boli písané v monarchii od začiatku vo viacerých centrách, pričom národné ciele revolučných vystúpení sa rozchádzali. Ukázalo sa, že metternichovský režim ríše bol centralizovaný viacmenej len vo vojenskej, zahraničnej politike dvora, resp. vo všemohúcom policajnom dozore. Jednotlivé krajiny ale mali vlastnú vnútornú dynamiku: Vor-

---

rámcie revolučných sociálnych, inštitucionálnych, národných zmien, ako aj ozbrojených povstaní, vojenských konfliktov v rovine celouhorskej, predpokladajúc akýsi historický scenár uhorskej revolúcie (magyarország forradalom), k tomu doteraz vlastne nebol urobený žiadny úspešný pokus.

- 2 Vecné a kritické analýzy o revolučnej vlne – ale bez osobitných uhorských a balkánskych kapitol – boli publikované už dávnejšie. Napr. RIEDER, Heinz: *Die Völker läuten Sturm. Die europäische Revolution 1848/49*. Gernsbach 1997; *The Revolutions in Europe, 1848–1849: From Reform to Reaction*, Eds. Evans, Robert – Pogge von Stradmann, Hartmuth. Oxford 2000; *Europa 1848: Revolution und Reform*. Eds. Dowe, Dieter – Haupt, Heinz-Gerhard – Langewiesche, Dieter – Sperber, Jonathan. Bonn 1998. V anglickom preklade: *Europe in 1848. Revolution and Reform*. New York 2001.
- 3 DEÁK, István: *The Lawful Revolution. Louis Kossuth and the Hungarians, 1848–1849*. New York 1979. V maďarskom a nemeckom preklade: DEÁK, István: *Kossuth Lajos és a magyarok 1848–49-ben*. Budapest 1983; DEÁK, István: *Die rechtmässige Revolution. Lajos Kossuth und die Ungarn, 1848–1849*. Budapest 1989; URBÁN, Aladár: *Batthyány Lajos miniszterelnöksége*. Budapest 1986; SPIRA, György: *A pestiek Petőfi és Haynau között*. Budapest 1998; *Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc*. Ed. Hermann, Róbert. Budapest 2022.

mäz rakúsky, český a poľský bol rovnako rozdielny, ako „reformné obdobie“ 1830–1848 uhorských, chorvátskych a sedmohradských národných hnutí.⁴

Platí to aj o maďarských a slovenských snahách. Politicky rušné a plodné predrevolučné desaťročia maďarského reformného obdobia, resp. kollárovskej a štúrovskej etapy slovenského národného obrodzenia v Uhorsku, znamenajú v našej minulosti, a tak aj pre naše historiografie zložené obdobie zániku stavovského štátu a spoločnosti, šľachtických privilégií, občianskej premeny. A to je aj dôvod, prečo revolučné dvojročie 1848–1849 zanechalo tak hlboké stopy v paralelnom a predsa sa rozchádzajúcom a konfliktnom vývine moderného národovtvarného nacionalizmu Maďarov a Slovákov.⁵ Zároveň v prípade Kossutha ide aj o začiatky a náznaky ambiciózných maďarských predstáv o možnosti premeny stavovského Uhorska na moderný uhorský národný štát na báze jednotného „uhorského politického národa“, umožnenej jednak demokratizáciou a modernizáciou jednotlivých etnických spoločností, ako aj dominantným postavením maďarských politických elít. Boli to procesy, ktoré mobilizovali politické skupiny i masy v celej habsburskej ríši, a to aj napriek tomu, že v rakúskych dedičných krajinách, vrátane Krajín českej koruny, bola situácia poddaných omnoho miernejšia ako v Uhorsku alebo Sedmohradsku.

---

4 HEYE, Hans Peter: 1848/49. In: *Die Wende in der Habsburgermonarchie. Wendepunkte in den Beziehungen zwischen Deutschen, Tschechen und Slowaken 1848–1989*. (Veröffentlichungen der Deutsch-Tschechischen und Deutsch-Slowakischen Historikerkommission, 14). Eds. Brandes, Detlef – Kováč, Dušan – Pešek, Jiří. Essen 2007, s. 37–84.

5 Maďarský a slovenský národný príbeh a tomu primerane aj historiografická terminológia sa v prípade revolučného dvojročia rozchádzajú od začiatku. V maďarskom ponímaní sa skoro výlučne používali pojmy „maďarská revolúcia“ namiesto faktograficky presnejšej uhorskej revolúcie alebo revolúcií národov v Uhorsku. Zároveň revolučná perióda od marca do júla 1848 je v maďarskom naratívne doplnená aj obdobím ústavnoprávnych kontroverzií s Viedňou, občianskej vojny v Chorvátsku, v Dolnom a Hornom Uhorsku, ako aj v Sedmohradsku, bojov o zachovanie samostatnosti, resp. po debrecínskej deklarácii detronizácie Habsburgovcov z 19. apríla 1849 bojov za nezávislosť Uhorska. Od medzivojnového obdobia sa používa preto v maďarskej historiografii – na základe klasickej syntézy Magyar történet od Bálinta Hómana a Gyulu Szekfúja – dodnes dvojvýraz „revolúcia a boj o slobodu“. V slovenskej historiografii sa prizvukujú paralelné revolučné hnutia, povstania habsburskej monarchie, resp. vojenské vystúpenia, ozbrojené povstania národov Uhorska proti revolučnej uhorsko-maďarskej vláde. Preto označenie tohto zložitého obdobia ako „revolučné dvojročie“ môžeme považovať prinajmenšom za užitočné. GERGELY, András: A forradalom és az önvédelmi háború (1848–1849). 1848–49 historiográfia. In: *19. századi magyar történelem (1790–1918)*. Ed. Gergely, András. Budapest 1998, s. 247–249; HERMANN, Róbert: Eredmények és feladatok 1848–1849 hadtörténetének kutatásában. In: *Történelmi Szemle*, 1998, roč. 40, č. 3–4, s. 203–214; ŠKVARNA, Dušan: Logika a kontext utvárania moderného slovenského národa. In: BYSTRICKÝ, Valerián – KOVÁČ, Dušan – PEŠEK, Jan a kol.: *Kľúčové problémy moderných slovenských dejín 1848–1992*. Bratislava 2012, s. 33; HALÁSZ, Ivan: *Uhorsko a podoba slovenskej identity v dlhom 19. storočí*. Bratislava 2011, s. 47–61.

Pritom fungovalo paralelne niekoľko scenárov: ľudové nepokoje a vzbury, vojenské povstania a mestské nepokoje, politicko-mocenské zvraty a ústavnoprávne zmeny, a to všetko v znamení sociálnych a národných revolúcií.⁶ Celkovo teda išlo o obrovské zmeny v dejinách národov habsburskej ríše, ktoré aj v Uhorsku otvorili dvere naraz k právnej emancipácii poddanského obyvateľstva, ku konštitucionálnemu osamostatneniu sa, a tak k občianskej premene a modernizácii multietnickej uhorskej spoločnosti a štátu. Ideály a ciele, ktoré sa predtým dlhé desaťročia pestovali len teoreticky, resp. v predstavách opozície, dostali sa naraz na program dňa.⁷

Posledný stavovský snem zasadajúci od novembra 1847 v Prešporku prijal od 18. marca do 10. apríla 1848 spolu 31 zákonov, ktoré zmenili charakter politiky, usporiadanie spoločnosti i chápanie ľudskej slobody. Súbor zákonov, ktoré sú považované za základné piliere novej, občianskej ústavy Uhorska, kráľ Ferdinand V. podpísal 11. apríla v Primaciálnom paláci. Zákony zrušili poddanstvo, odstránili šľachtické privilégiá, zaručili rovnosť ľudí pred zákonom, garantovali základné liberálne slobody a zásadne rozšírili volebné právo – zrušili jeho stavovské obmedzenia. Občianske práva umožnili právnu emancipáciu občana, samostatnú činnosť slobodných roľníkov, ktorí dostali svoje poddanské pozemky do vlastníctva. Uhorsko sa stalo konštitučnou monarchiou: panovník sa musel deliť o moc s parlamentom a vládou, a tak uhorský štát získal väčšiu ústavne garantovanú nezávislosť od Viedne. V sociálnej i ústavnej sfére sa podobné zmeny udiali aj v ďalších krajinách habsburskej monarchie.

V dôsledku postupného uplatnenia zákonov prijatých v rokoch 1830–1848 na reformných snemoch v Prešporke, resp. pod vplyvom vyostrených politických diskusií medzi konzervatívnymi, liberálnymi a centralistickými prúdmi uhorsko-maďarských šľachtických elít sa vytvorila koncepcia povinného a štátom zaručeného zrušenia poddanstva, ako aj stavovských privilégií, a to predovšetkým anachronickej a kontraproduktívnej nezdanitelnosti šľachty, resp. ne-

---

6 ŠKVARNA, Dušan: Lojalita v kontexte etnicity a nacionality a slovenská politika v rokoch 1848/1849. In: *Regionálna a národná identita v maďarskej a slovenskej histórii 18.–20. storočia. Regionális és nemzetiségképzésformák a 18–20. századi magyar és a szlovák történelemben.* Eds. Šutaj, Štefan – Szarka, László. Prešov 2007, s. 58–70; GÁBRIŠ, Tomáš: Modernizácia uhorského právneho poriadku v 19. storočí. In: KOVÁČ, Dušan a kol.: *Sondy do slovenských dejín v dlhom 19. storočí.* Bratislava 2013, s. 124–157.

7 SZABAD, György: A polgári átalakulás megalapozása 1848–49-ben. In: *A negyvennyolcas forradalom kérdései.* Eds. Spira, György – Szűcs, Jenő. Budapest 1976; VARGA, János: *Helyét kereső Magyarországon.* Budapest 1982; HUČKO, Ján: *Slovenská jar.* Bratislava 1994; *Slováci v revolúcii 1848–1849. Zborník referátov z medzinárodnej vedeckej konferencie v Starej Turej, 17.–18. 9. 1998.* Ed. Sedlák, Imrich. Martin 2000; MACHO, Peter a kol.: *Revolúcia 1848/49 a historická pamäť.* Bratislava 2012.

únosných povinností a právnej závislosti urbáriálneho poddanstva, medzi iným aj povinnej bezplatnej práce na šľachtických majetkoch, resp. usporiadanie vlastníckych vzťahov poddanských pozemkov. Znamenalo to východisko k prelomovým sociálnym zmenám v živote poddanských vrstiev, ktoré tvorili skoro 90 percent obyvateľstva Uhorska.⁸

Politickú bázu uhorského reformného hnutia – na čele s Opozičnou stranou vedenou grófom Lajosom Batthyánym a Lajosom Kossuthom – tvorila liberálne orientovaná časť strednej šľachty a chudobnejšieho zemiaľstva, kým pomerne veľká časť aristokracie a konzervatívnych privilegovaných vrstiev považovala radikálne zmeny za zdroj neistoty a konfliktov. Preto sa hlásila skôr ku Konzervatívnej strane, založenej predstaviteľmi prohabsburskej aristokracie, na čele s Emilom Dessewffym. V tomto pozícnom boji vznikajúcich politických strán malo nesmierne veľký význam účinkovanie dobovej liberálnej tlače, predovšetkým Kossuthom redigovaných novín *Pesti Hírlap* (1841–1844), resp. vyostrené diskusie medzi Kossuthom a grófom Istvánom Széchenyim, zástancom postupných reforiem, zosúladených s viedenským dvorom, ako aj stále väčší vplyv šľachtickej i občianskej inteligencie, v dôsledku čoho si veľká časť župnej šľachty osvojila program modernizácie krajiny.⁹ Za ich rozhodnutím stáli jednak obavy z opakovania poddanských revolt z roku 1831, ako aj

---

8 *A magyar országyűlés 1848/49-ben*. Ed. Szabad, György. Budapest 1998; VARGA, János: *A jobbágyfelszabadítás kivívása 1848-ban*. Budapest 1971, s. 72–73. V slovenskej historiografii pozri práce Júliusa Mésároša, a to jednak v syntézach *Dejiny Slovenska III. (od roku 1848 do konca 19. storočia)*. Bratislava 1992, s. 111–142, ako aj v zborníku MÉSÁROŠ, Július: *Zložitité hľadanie pravdy o slovenských dejinách. Výber štúdií, odborných polemík a článkov z polstoročnej výskumnej a publikačnej činnosti*. Bratislava 2004, s. 96–109, 110–138. K etnickým dopadom, zvlášť roľníckym nepokojom a maďarsko-slovenským konfliktom po vyhlásení zákonov o zrušení poddanstva pozri MRVA, Ivan: *Slovensko a Slováci v 2. polovici 19. storočia*. Bratislava 2010, s. 26–45. K problematike etnocentrických interpretácií slovenskej účasti na revolučných udalostiach a ako aj zrušenia poddanstva VIKTOR, Gabriel (SZALAY, Ladislav): *Legenda rokov meruôsmych*. Bratislava 1998, (prvé vydanie v samizdate, 1984), s. 25–28.

9 Úspešný priebeh rokovaní delegácie uhorského snemu vo Viedni 15.–16. marca 1848 ukončil aj vášnivé spory medzi Széchenyim a Kossuthom, a to tým, že ako člen delegácie po návrate z Viedne do Prešporuku 17. marca si Széchenyi uvedomil oprávnenosť Kossuthových radikálnych rozhodnutí v danej vyostrenej revolučnej situácii, o čom svedčí jeho nasledovné priznanie: „Moja politika bola istá, ale pomalá. Kossuth stavil všetko na jednu kartu, a aspoň doteraz získal pre vlasť prinajmenšom toľko, koľko by dokázala vyprodukovať moja politika za 20 rokov. Ak nenarazíme na reakciu, a bude v nás viac patriotizmu než závisť, viac občianskej cnosti ako samolúbosti, veru ja verím, bude ešte z Maďara niečo, a to možno dostatočne veľa.“ Gróf István Széchenyi svojmu tajomníkovi, Antalovi Tasnerovi, 17. marca 1848. *Széchenyi István levelezése*. Zv. 3. Budapest 1891, s. 603.

pragmatické úvahy o negatívnom dopade nízkej produktivity nútenej poddanskej práce.¹⁰

V dobovom uhorsko-maďarskom reformnom liberalizme – a to aj u Lajosa Kossutha, jednoznačného vodcu liberálneho prúdu župnej šľachty a grófa Istvána Széchenyiho, zástancu postupných reforiem – sa od začiatku spájali myšlienky anglického a francúzskeho liberalizmu a vlastných stavovských verejnoprávných tradícií, resp. plány, ako si zachovať výhody z majetkových i právnych privilégií.¹¹ Preto nebolo vonkoncom ľahké získať bezpodmienečnú podporu šľachtických žúp pre radikálne zmeny, v dôsledku ktorých mala šľachta stratiť svoje dovtedajšie privilegované postavenie. Bolo ich potrebné presvedčiť o tom, že zrušenie urbáriálnych pomerov sa stalo neodvratným, a preto je lepšie, ak sa uskutočnia dobrovoľne a cestou zhora pod vedením šľachty.

Účinné argumenty ponúkal aj program budovania moderného maďarského národného štátu. Išlo v ňom o premenu stavovského národa – uhorského šľachtického multietnického *natio hungarica* – na uhorsko-maďarský politický (a postupne aj na jazykovo-kultúrny) národ. V takomto štáte si totiž mohli nemajetní, ale vzdelaní šľachtici znovu zaistiť spoločenské pozície – už nie ako šľachtici, ale skôr ako štátni úradníci a reprezentanti majoritnej spoločnosti.

Navyše myšlienka naplnenia práva na akési historické sebaurčenie Uhorska a uhorsko-maďarského národa – nezávisle od ústavoprávných ambícií stavovských povstaní – bola prítomná v radoch uhorskej šľachty už po stáročia. Ideológovia a vodcovia opozičných strán predostierali svoj program modernizácie Uhorska ako rozšírenie práv na všetkých jeho obyvateľov, na báze ich právnej emancipácie. Tvrdili, že bezprávne ľudové masy treba právne pozdvihnúť na úroveň, ktorú dovtedy požívali len príslušníci stavovského národa – aristokrati, šľachtici, mešťania a cirkevné osoby –, pričom očakávali, že oslobodené vrstvy budú šľachte za tento krok vďačné. Ani Kossuth – ktorý považoval za nevyhnutné – „dostať masy bezprávnych poddaných medzi hradby konštitucionalizmu“ – nechcel šľachtu úplne zrušiť alebo vytlačiť zo spoločenského života. Naopak, podľa neho v ňom mala naďalej hrať vedúcu úlohu a pod jej vedením mala vzniknúť aj nová národná stredná vrstva. Dôkazom toho boli diskusie okolo majetkovej náhrady zemepánov za poddanskú pôdu, resp. za zrušenie

---

10 KOSÁRY, Domokos: Kossuth és a Pesti Hírlap. In: *A magyar sajtó története I. 1705–1848*. Ed. Szabolcsi, Miklós. Budapest 1985, s. 665–678.

11 Prívlastok „uhorsko-maďarský“ používame v tejto štúdiu ako označenie etnicky výlučne alebo dominantne maďarských aktérov alebo faktorov s celouhorským dosahom.

poddanské povinnosti, sformulovaná v zákone č. XII/1848.¹² Rovnaké ciele sledoval Kossuth aj s volebným zákonom č. V/1848, ktorý zaistil aktívne volebné právo obmedzené síce vzdelanostným a majetkovým cenzom, ale aj tak sa počet osôb oprávnených voliť zvýšil z pôvodného počtu 130 000 starovoličov o približne 470 000 nových. To znamenalo, že v Uhorsku, kde podľa sčítania ľudu z roku 1851 žilo 9,556 milióna ľudí, pomer voličov – samozrejme výlučne mužov – mohol byť okolo 6,3 percenta.¹³ Pasívne volebné právo bolo zaistené rovnako aj pre nešľachtických voličov, ale obmedzené cenzom jazykovým, ako aj majetkovým. Vo výkone mandátu však zostala absolútna prevaha šľachty: snem sa skladal z celkovo 377 zástupcov uhorského a 96 poslancov sedmohradského ľudu, z ktorých až 72 % bola šľachtického pôvodu.¹⁴

Európska revolučná vlna mala od začiatku silné sociálne zázemie. V rokoch 1846 – 47 zasiahla Európou hlboká hospodárska kríza, ktorá viedla k hladomorom stredovekého rozsahu. V Írsku a vo väčšine nemeckých provincií vznikol nedostatok potravín v dôsledku nepriaznivého, dlhotrvajúceho, chladného a daždivého obdobia. V Uhorsku boli hladomorom najviac postihnuté severozápadné slovenské a rusínske župy Uhorska, v ktorých boli najväčšie ľudské straty aj počas cholerovej epidémie v roku 1831.

Na základe zákonov posledného uhorského stavovského snemu sa stalo slobodnými a plnoprávnymi občanmi približne 9 miliónov uhorských poddaných a želiarov. Získali nielen osobné slobody, ale stali sa vlastníkmi svojich poddanských pozemkov. Podľa výpočtov Jánosa Vargu v roku 1848 získali urbárski poddaní 13,8 milióna (uhorských) jutár ornej pôdy a lúk, čo predstavovalo tri

12 OROSZ, István: *A jobbágyvilág megszűnése Magyarországon*. Debrecen 2010, s. 59; SZABÓ, István: Kossuth és a jobbágyfelszabadítás. In: SZABÓ, István: *Jobbágyok – parasztok*. Budapest 1976, s. 298.

13 Porov. PÁP, József: Az első népképviselők és a népképviselőlet kezdetei Magyarországon. In: *Aetas*, 2016, roč. 31, č. 1, s. 26; PÁP, József: „Ürrá... tenni a nemzetet a tömeg felett.“ A választójogi reform és az erdélyi választók összetételének kérdése. In: „...nem leleplezni, hanem megismerni és megérteni“. Tanulmányok a 60 éves Romsics Ignác tiszteletére. Eds. Gebei, Sándor – ifj. Bertényi, Iván – Rainer, M. János. Eger 2011, s. 227–237; CSIZMADIA, Andor: *A magyar választási rendszer 1848–1849-ben. A magyar választási rendszer 1848–49-ben. (Az első népképviselői választások)*. Budapest 1963; *Az 1848–1849. évi első népképviselői országgyűlés történeti almanachja*. Ed. Pálmány, Béla. Budapest 2002; ILONSKY, Gabriella: Belated professionalization of parliamentary elites: Hungary 1848–1999. In: *Parliamentary Representation in Europe 1848–2000. Legislative Recruitment and Careers in Eleven European Countries*. Eds. Best, Heinrich – Cotta, Maurizio. Oxford 2000, s. 196–225; RUSZOLY, József: Az országgyűlési népképviselőlet bevezetése Magyarországon (Az 1848: V. tc. létrejötte). In: RUSZOLY, József: *Alkotmány és hagyomány. Újabb jog- és alkotmánytörténeti tanulmányok*. Szeged 1997, s. 57–84.

14 CSORBA, László – VELKEY, Ferenc: *Reform és forradalom 1790–1848*. Debrecen 1998, s. 321; GÁBRIS, Tomáš: *Modernizácia uhorského právneho poriadku*, s. 136–140.

štvrtiny celkovej výmery ornej pôdy a lúk. Toto malo za následok, že 95 % urbáristov sa stalo konečne ozajstným vlastníkom svojej usadlosti, a to prinajmenšom pôdy, na ktorej stál ich dom. Vlastníctvo jednej sedminy urbárskej pôdy a pozemkov ale nebolo zákonom rozhodnuté a ďalšia desatina pôdy, ktorú obrábali poddaní, podľa zákona zostala naďalej vlastníctvom zemepánov.¹⁵

Revolučným zákonným článkom IX/1848 bolo poddanstvo zrušené a poddaní sa vyslobodili z urbárskeho pomeru z osobnoprávneho a majetkoprávneho hľadiska. Toto ustanovenie vo vzťahu k pozemkom bolo vykonávané postupne ďalšími zákonnými článkami: X/1848 o komasácii, o rozdelení a využívaní urbáriálnych pastvín a lesov, na základe ktorého neskôr vznikli lesné a pasienkové spoločenstvá miestnych roľníkov; XI/1848 o veciach bývalého zemepanského súdnictva; XII/1848 o náhrade bývalým zemepánom; XIII/1848 o zrušení cirkevného desiatku; resp. XIV/1848 o úvere pre vykúpenie z urbárskych povinností. Kontinuita legálnej revolúcie bola 31. augusta 1848 zablokovaná po neúspešných rokovaníach ministerského predsedu Batthyányho vo Viedni, a po odmietnutí dvoch nových zákonov o samostatnej uhorskej armáde a finančnej politike, resp. po dvojnásobnom odstúpení Batthyányho a členov jeho vlády 11. septembra, resp. 2. októbra 1848. Nasledovali jednostranné kroky dvora: rozpustenie novozvoleného uhorského snemu 3. októbra, resp. vyhlásenie vojnového stavu v Uhorsku 6. októbra 1848.¹⁶

Pol milióna alodiálnych želiarov, kontraktualistov, teda zmluvných poddaných, povinnosti ktorých neboli fixované v urbári, ale len v súkromnej zmluve, sa zrušením poddanstva netýkali. Obrábajúcich nevoľníkov, nájomcov, roľníkov pracujúcich na čistej ornej pôde alebo vo vinohradoch bol trpasličí počet, v skutočnosti to boli práve tí, ktorí boli stále v zajatí nedoriešených otázok. Vo väčšine prípadov oslobodení poddaní vlastnili aj pôdu, na ktorú sa zákon nevzťahoval.

Podľa Róberta Hermanna, v súčasnosti najlepšieho znalca uhorského revolučného dvojročia, už v tomto krátkom – skutočne revolučnom – úvodnom období boli dané zárodoky neskorších ťažkých protirečení a konfliktov, ktoré viedli v letných mesiacoch k ostrým stretom medzi viedenským dvorom a Batthyányho vládou, k obojstranným prípravám vojenskej konfrontácie, ako aj národnostným povstaniam.¹⁷ Paradoxné a protirečivé označenie „zákonnej revo-

15 VARGA, János: *A jobbágyfelszabadítás kivívása*, s. 65–68; HORVÁTH, Gergely Krisztián: *A magyarországi jobbágyfelszabadítás végrehajtása és történeti percepciói*. In: *Történelmi Szemle*, 2022, roč. 64, č. 2, s. 251–268.

16 HERMANN, Róbert: Batthyány Lajos (1807–1849). In: *Magyar Tudomány*, 2007, č. 6, s. 795–808.

17 HERMANN, Róbert: *Forradalom és szabadságharc*. Budapest 2013, s. 14–18.

lúcie“, pochádzajúce od nedávno zosnulého historika Istvána Deáka o zákonom, legálnom charaktere uhorsko-maďarskej revolúcie teda vychádza z prvého obdobia revolučnej dvojročnice, ktoré trvalo od prijatia zákonov na poslednom stavovskom sneme v marci a apríli 1848 až do vyhlásenia nezávislosti Uhorska 19. apríla 1849.¹⁸

Počas svojich napätých rokovaní 29. júla vo Viedni bol uhorsko-maďarský ministerský predseda Batthyány konfrontovaný s požiadavkami chorvátskeho bána Jelačića, zabezpečiť pre Chorvátsko rovnocenné postavenie v habsburskej ríši s Uhorskom, úplnú jazykovú rovnoprávnosť na uhorskom sneme, ako aj splnenie všetkých požiadaviek Srbov v južnom Uhorsku.¹⁹ Táto konfrontácia znamenala začiatok ozbrojených konfliktov: po vyostrených ozbrojených stretoch medzi srbskými povstalcami a uhorsko-maďarskými národnými gardami, resp. prvými honvédskými plukmi na území dnešnej Vojvodiny nasledovali vojenské prípravy chorvátskeho bána Josipa Jelačića, iniciované a podporované zo strany viedenského dvora. Bol to signál aj pre slovenských politikov.²⁰ Sociálne zmeny, štátoprávne požiadavky na prestavbu mnohonárodnostnej ríše a v rámci nej aj Uhorska zákonite vyústili do svojich konfliktných scenárov, do vyostrených politických bojov a nakoniec aj do občianskej vojny.

A to preto, lebo vývoj smerujúci k nevyhnutnému odbúraniu stavovského politického zriadenia Uhorska bol prepojený so snahami zmeniť vládny systém krajiny i celej habsburskej monarchie na báze konštitučného monarchizmu. Zároveň sa zrodili nové štátoprávne ciele jednotlivých národných hnutí, vrátane maďarského i slovenského: od samostatného Uhorska spojeného so Sedmohradskom až po nezávislý uhorský štát, resp. autonómia slovenského etnického územia v rámci uhrofederalizmu až po „slovenské veľkokniežatstvo“ podriadené priamo Viedni. Toto všetko tvorí dodnes aj základné piliere maďarského i slovenského národného príbehu, pritom sa ale ponúka priestor aj pre komparatívne výskumy, ktoré by mali jednak zohľadniť zložité

---

18 DEÁK, István: *The Lawful Revolution*, s. 28–31. Deákov termín jednak akcentuje skutočnosť, že samotný revolučný prevrat sa udial bez krvi, na základe zákonných noriem stavovského Uhorska. Naviac zabezpečil kontinuitu monarchie a monarchizmu, pričom marcové a aprílové zákony vytvorili radikálne nové konštitucionálne základy občianskeho Uhorska. Vedúci činitelia tejto „zákonnej“ alebo „legálnej“ revolúcie deklarovali, že so svojím zákonným postupom chceli predísť revolte a revolučnému chaosu. GERGELY, András: *Tanulmányok Magyarország és Közép-Európa 1848–49-es történetéből*. Budapest 2001, s. 258–259.

19 Tamtiež, s. 154–161; URBÁN, Aladár: *Batthyány Lajos miniszterelnöksége*, s. 117–118.

20 ŠKVARNA, Dušan: Prípravy septembrového ozbrojeného povstania v roku 1848. In: *Historický časopis*, 1988, roč. 36, č. 6, s. 885–905.

mocenské pomery, stredoeurópske paralely, ako aj interferencie a etnoregionálne rozdiely.²¹

Politické smerovanie a rozhodovanie reprezentantov nemaďarských národných hnutí ovplyvňovalo v prvej polovici 19. storočia niekoľko závažných faktorov a faktorov. Okrem ich rozdielnej sociálnej, sídliskovej a majetkovej štruktúry, počtosti, politickej organizovanosti bola to otázka odlišného právneho postavenia ich národných území, resp. národných cirkví. Tak napríklad Chorvátske kráľovstvo ako súčasť – „partnerská krajina“ – Uhorska a Chorváti ako samostatný stavovský národ, ktorí disponovali s rôznymi formami obmedzenej autonómie, si vytýčili za cieľ svojho moderného chorvátskeho národného hnutia úplnú autonómiu Chorvátska, zároveň vystupovali s programom zjednotenia chorvátskych území Dalmácie, Istrie a Slavónie. Tieto národné požiadavky Chorvátov narazili rovnako na odpor a maďarizačnú politiku uhorskej revolučnej vlády, v dôsledku čoho sa chorvátska politická reprezentácia (na čele s bánom Josipom Jelačićom) postavila na stranu Viedne a pomáhala jej potlačiť uhorsko-maďarskú revolúciu.

V prípade Rumunov vyvolalo najviac napätia plánované znovuzjednotenie, na základe zákona VIII/1848 o unifikácii Sedmohradska s Uhorskom, a tým aj strata možnosti zachovať autonómiu majoritne rumunského Sedmohradska v rámci Uhorska. Rovnako aj uhorskí Srbi sa usilovali na báze vlastnej cirkevnej autonómie a rovnako za podpory susedného Srbského kniežatstva o uznanie vlastnej národnej existencie a rovnoprávnosti v rámci Uhorska. A práve táto emancipačná dimenzia mala znamenať akýsi revolučný prelom v národnostnej politike revolučného Uhorska, ktorá by mala popri zrušení poddanstva a urbáriálnych povinností poskytnúť priestor pre demokratickú kooperáciu všetkých národností zjednoteného a ústavného uhorsko-chorvátsko-sedmohradskeho štátu. Hoci sa už viackrát objavila potreba skúmať a porovnávať národnostné paralely a konflikty revolúcií z roku 1848 v Uhorsku, Chorvátsku a Sedmohradsku, nemáme zatiaľ k dispozícii monografiu alebo zborník štúdií s mono-

---

21 O možnostiach komparatívneho výskumu predpokladov, cieľov, výsledkov predrevolučného a revolučného obdobia pozri *1848. Ereignis und Erinnerung in der politischen Kulturen Mitteleuropas*. Eds. Haider-Wilson, Barbara – Hye, Hans Peter. (Zentraleuropa Studien 7.) Wien 2003; PETRÁS, Éva: *1848 megítélése a szlovák és a magyar történetírásban*. (=Műhelytanulmány 37.) Budapest 2008, s. 5–19; HERMANN, Róbert: *A magyar-horvát és a magyar szlovák etnikai konfliktusok 1848–1849-ben*. Budapest s. d.; ŠKVARNA, Dušan: *Obraz rokov 1848/1849 v slovenskej kultúre (Od polovice 19. storočia po súčasnosť)*. In: *Acta Acad. Paed. Agriensis, Sectio Historiae*, 2009, 36, s. 129–146; ŠKVARNA, Dušan: *Logika a kontext*, s. 13–38; EVANS, Robert: *Kossuth and Štúr: Two National Heroes*. In: *Lajos Kossuth Sent Word... Papers delivered on the Occasion of the Bicentenary of Kossuth's Birth*. Eds. Péter, László – Radý, Martin – Sherwood, Peter. London 2003, s. 119–133.

grafickými požiadavkami, ktoré by analyzovali tieto tri úzko prepojené štátne útvary v ich spoločnom kontexte, ako aj revolučnú úlohu najväčších národností – Maďarov, Rumunov, Chorvátov, Slovákov, Nemcov, Srbov a Rusínov.²²

Revolučné dvojročie v Uhorsku bolo dodnes najpodrobnejšie analyzované v 6. zväzku desaťzväzkovej syntézy Dejín Uhorska, resp. Maďarska po rok 1918.²³ Dejiny revolúcie v hornouhorskom slovenskom regióne boli a sú dodnes spracované v slovenskej i maďarskej historiografii, a to aj v kontexte uhorsko-maďarskom, ako aj v rámci slovenského príbehu.²⁴ Priebeh, národné a regionálne konflikty revolučného dvojročia v Sedmohradsku spracovali najpodrobnejšie Ambrus Miskolczy a Ákos Egyed.²⁵ Revolučná vlna v Uhorsku – a najmä revolučné programy a požiadavky maďarskej, chorvátskej, srbskej, rumunskej a slovenskej elity, ktoré vyvrcholili v ozbrojených konfliktoch srbského, slovenského a rumunského povstania, v občianskej vojne v Báčke a Banáte a Sedmohradsku – mala tri hlavné príčiny. Prvou príčinou boli sociálne napätia, ktoré v niektorých regiónoch Vojvodiny a Sedmohradska od začiatku hrozili explóziou. Boli to najmä konflikty vyplývajúce z dlhotrvajúceho a po-

---

22 STOURZH, Gerald: *Die Gleichberechtigung der Nationalitäten in der Verfassung und Verwaltung Österreichs 1848–1918*. Wien 1985; JAWORSKI, Rudolf: *Revolution und Nationalitätenfrage in Ostmitteleuropa 1848/49*. In: *1848/49 Revolutionen in Ostmitteleuropa*. Eds. Jaworski, Rudolf – Luft, Robert (Bad Wiessee Tagungen des Collegium Carolinum). München 1996, s. 371–383. Záslužným pokusom bol internetový lexikón *Encyclopedia of 1848 Revolution*, ktorý inicioval a redigoval CHASTAIN, James G. a do ktorého boli zaradené aj slovenské i maďarské heslá. *Encyclopedia of 1848 Revolution*. Ohio 1999–2005, online in: <https://www.ohio.edu/chastain/introduc.htm>

23 SPIRA György: *Polgári forradalom (1848–1849)*. In: *Magyarország története 1848–1890*. Ed. Kovács, Endre. Budapest 1979, s. 59–434. Na základe tejto kapitoly v syntéze publikoval autor osobitnú knihu o národnostnej otázke revolučného obdobia: SPIRA, György: *A nemzetiségi kérdés a negyvennyolcas forradalom Magyarországon*. Budapest 1980.

24 V našej štúdii sme používali popri už spomínaných maďarských autoroch predovšetkým nasledujúce práce: RAPANT, Daniel: *Slovenské povstanie roku 1848–49. Dejiny a dokumenty. Diel prvý. Slovenská jar 1848*. Turčiansky Sv. Martin 1937; MÉŠÁROŠ, Július: *Osobitosť historických podmienok riešenia národnostnej otázky Habsburskej ríše v revolučných rokoch 1848–1849*. In: MÉŠÁROŠ, Július: *Zložité hľadanie pravdy o slovenských dejinách*. Bratislava 2004, s. 82–95; ŠKVARNÁ, Dušan: *Cesta moderných dejín: štúdie k utváraniu modernej slovenskej identity a politického myslenia*. Banská Bystrica 2007; VIKTOR, Gabriel (SZALAY, Ladislav): *Legenda rokov meruósmych*. Bratislava 1998; DEMMEL, József: *Ludovít Štúr. Zrod moderného slovenského národa v 19. storočí*. Bratislava 2017, s. 258–266.

25 Z ich bohatej literatúry napr. MISKOLCZY, Ambrus: *Erdély a reformkorban (1830–1848)*. Erdély a forradalomban és a szabadságharcban (1848–1849). In: *Erdély története. III. zv*. Ed. Köpeczi, Béla. Budapest 1986, s. 1193–1424. Anglická verzia: *Transylvania in the Reform Era, Transylvania in the Revolution and the War of Independence 1848–1849*. In: *History of Transylvania III*. Ed. Köpeczi, Béla – Szász, Zoltán. New York 2002, s. 4–33. EGYED, Ákos: *Erdély 1848–1849*. Budapest 2010.

lovičatého zrušenia poddanstva, ako aj z etnického pozadia sociálnych konfliktov. Druhou príčinou boli čoraz vyhrotenejšie vzťahy medzi maďarským nacionalizmom a národnými hnutiami, napríklad v otázke používania nemaďarských jazykov v stoličnej správe. A napokon stále rastúca hrozba vojenského konfliktu medzi Uhorskom a Viedňou, radikálne vystúpenie Chorvátska, a sedmohradských Rumunov, a podobne oneskorené sebakorekcie maďarskej vládnej politiky v oblasti národnostnej politiky vytvorili priestor pre štátoprávne konflikty v riešení uhorskej štátnosti a právneho postavenia Sedmohradska, Chorvátska a ostatných nemaďarských národností.

Ostrý septembrový obrat v uhorskej politike viedenského dvora, odmietanie samostatnej uhorskej vládnej politiky, legalizovanej marcovými a aprílovými zákonmi, znamenal prechod k vojne o politickú nezávislosť Uhorska. Rezignácia Batthyányho vlády a jej zastúpenie Krajinským branným výborom pod vedením Kossutha 2. októbra 1848 ukončili obdobie hľadania rakúsko-uhorských kompromisov, ako aj možných východísk v riešení národnostných požiadaviek v rámci Uhorska. Práve počas septembra 1848 sa vyhrotili kompetenčné spory medzi cisárskou Viedňou a peštianskou vládou natolko, že sa medzi nimi schyľovalo k vojne. Situácia sa polarizovala – Viedeň volala po jednotnej monarchii, Pešť po väčšej samostatnosti Uhorska. A tak po neúspešnom útoku chorvátskej armády proti Pešti, vedenom bánom Jelačićom v októbri, začala cisárska armáda v decembri 1848 ťaženie do Uhorska a obsadila väčšinu jeho územia.

Jednou z najčastejších a najdiskutabilnejších otázok je nesporne problematika pridania sa nemaďarských národných hnutí, vrátane slovenského, na stranu viedenského dvora a ríšskej vlády. Našťastie súčasné interpretácie zväčša už prekonali zjednodušený prístup, ktorý považoval a kritizoval toto rozhodnutie ako zradu uhorsko-maďarskej revolúcie, resp. voľbu kontrarevolučnej alternatívy. Jednak pri analýze príčin a faktorov tohto rozhodnutia slovenských, srbských, chorvátskych a rumunských elít nemožno zabudnúť na teoretickú pascu a neprijateľnosť „uhorsko-maďarského politického národa“, ktorý bol dlhé mesiace smerodajnou doktrínou národnostnej politiky Batthyányho vlády. Kým národnoemancipačné a autonomistické snahy Nemaďarov boli najmä Kossuthom radikálne odmietnuté, naopak ríšska vláda a panovník deklarovali od marca 1848 politiku národnostnej rovnoprávnosti. Pritom možnosti maďarskej revolúcie ohraničila skutočnosť, že v stále viac vyhrotenej vnútro politickej a vojenskej situácii už nemali priestor pre ďalšie demokratické reformy.

Nevzdali sa ani doktríny jednotného maďarského politického národa. Kým s Rumunmi a Srbmi začali na konci roka 1848 vyjednávať o možných kompromisoch a zblížovaní v otázke národnostných, jazykových a kultúrnych práv,

voči Slovákom nebola vypracovaná ani jedna seriózna ponuka svedčiaca o ústretovosti. Pritom v uhorsko-maďarskej vládnej a opozičnej elite boli sformulované názory o potrebe revízie diskriminačnej národnostnej politiky revolučnej vlády.²⁶

Národné revolúcie a národotvorný nacionalizmus

V mnohonárodnostnom Uhorsku spolu s autonómnym Chorvátskom žilo v prvej polovici 19. storočia prevažne nemaďarské obyvateľstvo. Pri sčítaní ľudu sa prvýkrát zisťovala národnosť obyvateľov Uhorska v rokoch 1850 – 51. Z údajov sčítania vyplýva, že maďarská národnosť tvorila len 36-37 % obyvateľstva historického Uhorska, rovnako menšinu (45 %) tvorila aj v užšom Uhorsku (bez Sedmohradska a Chorvátska). V autonómnom Chorvátsku, resp. v chorvátskom vojenskom pohraničí neboli takmer žiadne maďarské osídlenia. V Sedmohradsku mali Rumuni absolútnu väčšinu (60 %) v porovnaní s Maďarmi, ktorí tvorili 26 % obyvateľstva, kým podiel sedmohradských Nemcov (Sasov i Švábov) sa pohyboval okolo 10 %.²⁷ Sedmohradsko ako rakúska provincia disponovalo rovnako s určitou autonómiou, ktorú vykonávala maďarská, sikulská a saská šľachta, t. j. tri „politické národy“ krajiny prostredníctvom sedmohradského snemu, resp. prohabsburských guvernérov z radov sedmohradskej aristokracie, kým Rumuni, ktorí tvorili majoritu v Sedmohradskom veľkokniežatstve, nemali zastúpenie.²⁸ Na základe týchto údajov je pochopiteľné, že pre vtedajšiu uhorsko-maďarskú politickú elitu bola národnostná otázka skutočne existenčnou otázkou, alebo ako to sformuloval József Eötvös, minister náboženstva a výuky Batthyányho vlády, v Európe v tom čase neexistovala krajina, na položenie ktorej mala národnostná otázka rozhodujúcejší vplyv ako Uhorsko.²⁹

Liberálna elita uhorskej šľachty nazerala na národnostný problém, ktorý sa mal riešiť emancipáciou roľníctva viac-menej automaticky: očakávali totiž, že Nemaďari sa stanú pomocou rozšírenia občianskych práv emancipovanými

26 SPIRA, György: *A nemzetiségi kérdés*, s. 87–110.

27 KATUS, László – NAGY, Mariann: *A Magyar Korona országainak nemzetiségei a 18–19. században*. In: *Árkádia*. Szakmódszertani Portál, Pécs, b. d., online in: http://arkadiafolyoirat.hu/images/000_tortenelem/TOR001_TAN_nagy-katus.pdf; MÉSZÁROŠ, Július: *Zložitá hľadanie pravdy*, s. 82–95.

28 MISKOLCZY, Ambrus: *Unió Erdéllyel*. In: *A reformországgyűlések és az 1848–as forradalom törvényei*. Ed. Vikol, Katalin. Budapest 1989, s. 54–58.

29 KATUS, László: *Nemzetiségi kérdés, nemzetiségi politika 1848–1849-ben*. In: *Kisebbségkutatás*, 2002, roč. 11, č. 1, s. 66–76.

príslušníkmi moderného uhorsko-maďarského politického národa, a to bez kodifikácie osobitných kolektívnych jazykových a kultúrnych práv. Ako kompenzáciu za gesto pozdvihnutia nepriviligovaných Nemaďarov do radov maďarského politického národa považovali liberálni maďarskí politici predrevolučného, reformného obdobia za prirodzené, že sa nemaďarské etniká vydajú dobrovoľne na cestu politickej integrácie a postupne aj kultúrnej a jazykovej asimilácie s Maďarmi. Prirodzene úplne inak nazerali na problematiku akultúracie a asimilácie vodcovia nemaďarských národných hnutí, pre ktorých bol pojem maďarizácie totožný s renegátstvom, resp. maďarónstvom. Na druhej strane smerodajné politické zoskupenia uhorsko-maďarskej liberálnej šľachty spojili tieto sociálne zmeny so snahou zachrániť „národnú“ jednotu, aká bola príznačná pre stavovský uhorský národ „natio hungarica“ aj v podmienkach moderného občianskeho uhorsko-maďarského národa. Malo to samozrejme slúžiť aj egoistickým mocenským a politickým snahám v rámci plánovaného dominantne maďarského národného štátu.

Toto všetko pochopiteľne vyvolalo odpor reprezentantov nemaďarských elít, ktoré sa po skúsenostiach z tzv. jazykových bojov predchádzajúcich desaťročí usilovali zamedziť pokračovanie maďarizácie a maďarského politického hegemónizmu. Pozitívnym obsahom moderného národotvorného maďarského nacionalizmu boli pritom prvky modernej maďarskej národnej identity, ktoré boli spojené s netrpezlivými očakávaniami v širokých ľudových vrstvách pre odstránenie sociálnych a právnych nerovností miliónov urbárskych poddaných, a tým zavŕšenie procesu modernej občianskej maďarskej národnej spoločnosti.

Podobne aj v prípade moderného slovenského občianskeho nacionalizmu zohralo toto revolučné dvojročie mimoriadne dôležitú úlohu, keďže došlo k výrazným posunom v politickej dovedy skôr kultúrno-jazykového slovenského národného hnutia. Aj keď podľa široko používanej kategorizácie nacionalizmov malých národov z pera Miroslava Hrocha tento vývoj v oboch prípadoch naznačil začiatky poslednej fázy vzniku moderného maďarského i slovenského národného povedomia, princípy občianskej rovnosti a mobilizačný potenciál etnonacionálnych foriem identity sa v dôsledku teritoriálno-demografických, sociálnych i mocenských interferencií – presadili a uplatnili nerovnomerne.³⁰

Faktom však je, že revolučné udalosti i následné etnické zafarbené konflikty občianskej vojny od septembra 1848 do augusta 1849 sa zapísali do historickej pamäti oboch národov ako symbolické historické javy. V prípade Maďarov ob-

---

30 Porov. HROCH, Miroslav: *Hledání souvislostí. Eseje z komparativních dějin Evropy*. Praha 2016, s. 183–222; HROCH, Miroslav: *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderných evropských národů*. Praha 2009, s. 120–121.

rovský význam aprílových zákonov, mobilizácia 200-tisícovej mnohonárodnostnej honvédskej armády, deklarácia nezávislosti Uhorska, ako aj obranné boje proti chorvátskej a rakúskej armáde, víťazné bitky pri Pákozde, Branisku, alebo Isaszegu, Tekovských Lužanoch, v Komárne alebo v Sedmohradsku, ako aj bolestné porážky v záverečnej fáze bojov o nezávislosť Uhorska predstavovali naraz súčasť vzniku moderného maďarského národa a štátoprávnej alternatívy znovuzískania úplnej nezávislosti a samostatnosti uhorského štátu.³¹

Podobne v slovenských dejinách boli v základných politických dokumentoch prvýkrát slávnostne a verejne sformulované národné ciele a zároveň štátoprávny program, čo dodnes znamená prvý výrazný a autentický prejav samostatného slovenského politického i štátoprávneho myslenia. Bez zveličovania možno teda tvrdiť, že spolu so sociálno-emancipačnými procesmi boli a sú práve tieto politické deklarácie a aktívne vojenské vystúpenia akýmisi spoločnými menovateľmi historického významu a historickej pamäti oboch národov. Preto je namieste opatrný optimizmus v hodnotení súčasného stavu národných historiografií: faktografické rozdiely medzi historikmi a v kontextualizácii samotných národných revolúcií v transnacionálnej rovine stredoeurópskych procesov sú stále menšie. Rozdiely medzi jednotlivými historikmi možno postrehnúť skôr v rovine interpretácií zámerov maďarského liberalizmu alebo vzájomnej spolupráce slovenského, chorvátskeho, srbského hnutia, resp. ich kontaktov s viedenským dvorom. O posunoch v našich perspektívach a prístupoch svedčia diskusie o tom, čo sa dialo v radoch stoličnej šľachty alebo obyvateľov miest, v radoch kňazskej i svetskej inteligencie v hornouhorskom slovenskom regióne, nakoľko boli príznačné prejavy dvojitej identity Slovákov i Maďarov.³²

Maďarskú a slovenskú interpretáciu udalostí 1848/49 ovplyvňuje aj rozdielnosť perspektívy pohľadu. Maďarská historiografia sa na národnostnú otázku pozerá z hľadiska fungovania celého Uhorska, vrátane Sedmohradska, a tak slovenská otázka a politické a ozbrojené aktivity znamenajú z tohto celoštátne-

31 MISKOLCZY, Ambrus: Társadalmi és nemzeti kérdés az utolsó erdélyi rendi országgyűlésen. In: *Századok*, 1979, roč. 113, č. 5, s. 875–883; MISKOLCZY, Ambrus: *Unió Erdéllyel*, s. 54–58.

32 S problematikou uhorsko-maďarskej a uhorsko-slovenskej dvojitej identity sa zaoberá systematicky József Demmel: Napr. DEMMEL, József: *Pánszlávok a kastélyban. Justh József és a szlovák nyelvű magyar nemesség elfeledett története*. Pozsony 2014; DEMMEL, József: Utváranie miestnych mocenských centier a slovensko-maďarské vzťahy v roku 1848. Prípad Turčianskej stolice In: *Forum historiae*, 2018, roč. 12, č. 1, s. 31–43; DEMMEL, József: *A kettős identitás ára: a békéscsabai Szeberényi Gusztáv és a nemzetiségi kérdés a 19. századi evangélikus egyházban*. Békéscsaba 2019; DEMMEL, József: Szlovák nemesekből magyar írók. (A Vachott család turóci származása). In: *Irodalomismeret*, 2019, č. 1, s. 4–14; DEMMEL, József: Suchá ratolesť? hornouhorské župy a slovenská šľachta v roku 1848. In: *Historická revue*, 2018, roč. 29, č. 3, s. 57–59.

ho pohľadu iba malú časť rozvetveného národnostného problému a určite nie tú najdôležitejšiu. Je ale pravda, že pre užšie Uhorsko mal hornouhorský slovenský región mimoriadne veľký význam, a to jednak pre jeho urbánny charakter, ale aj zo strategického a ekonomického hľadiska. Pritom dobovým maďarským intelektuálom a politikom bolo jasné, že v prípade slovenského regiónu ide o nesmierne cenné územie, obkľúčené rakúskymi dedičnými krajinami i ruským susedstvom.

Obidve historiografie pritom dodnes samozrejme pozerajú na udalosti rokov 1848/49 dominantne z národného pohľadu. Vo svojich analýzach maďarskí a slovenskí historici hľadajú prepojenia sociálnych a národných premien, príčiny neúspechov revolúcie, negatívnych reakcií kráľovského dvora, rozdielov národnostnej politiky Viedne a uhorskej vlády. V súčasnosti je medzi nimi zásadná zhoda v tom, že popri sociálnych a občianskych zmenách zohrala v uhorských revolúciách národnostná otázka – viac-menej nečakane – mimoriadne závažnú úlohu. A to aj pri vypracovaní svojich vlastných národných programov, ako aj v argumentácii stratégie v ozbrojených konfliktoch.

Pre maďarskú historiografiu pritom zostávajú celorakúske súvislosti, reakcie kráľovského dvora, palatína Štefana atď. centrálnymi otázkami. Samotný fakt, že stabilita habsburskej ríše bola na jar 1848 silne otrasená, bol len prechodným javom. Od septembra 1848 sa cisársko-kráľovská moc – najmä po nástupe mladého cisára Františka Jozefa I. v decembri 1848 – rýchlo spamätávala. Maďarskí, rakúsko-nemeckí liberáli a radikáli boli v tomto období konfrontovaní s vlastnými omylmi, keď nepochopili ozajstný význam národotvorných nacionalizmov a nepriznávali každému národu monarchie právo na slobodu a emancipáciu. Boli konfrontovaní so situáciou, že aj oni sami prispeli k tomu, že ich protivníkmi sa stali práve tí, ktorí mali byť teoreticky spojencami maďarských a nemeckých revolučných snáh. Bol to zásadný omyl uhorsko-maďarskej vládnej politiky, vedenej ambíciami vybudovať maďarský národný štát a presvedčiť nemaďarské národnosti o výhodách integrácie do jednotného politického národa. Otázku však možno položiť aj tak, aký podiel mali uhorsko-maďarské vládne elity a reprezentanti nemaďarských národných hnutí na tom, že sa v Uhorsku nesformoval v priebehu skúmaného dvojročia predsa len zjednotený revolučný prúd, a to napriek tomu, že značná časť Slovákov a ostatných národnostných komunít sympatizovala s maďarskou politikou v oblasti radikálnych sociálnych premien. Naopak, v dôsledku protichodných predstáv, programov a záujmov relatívne úzkych elitných kruhov vznikli ostré, ozbrojené konflikty, ktoré sa stali živnou pôdou pre občiansku vojnu.³³

---

33 DEMMEL, József: *Ludovít Štúr*, s. 258–266.

V prípade slovenskej historiografie zostali práve tieto konflikty v národnostnej politike dodnes akýmsi leitmotívom, a to aj pri analýze štátoprávných snáh slovenského národného hnutia. Do tohto kontextu patrí aj fakt, že s výnimkou Rusínov, Nemcov a Židov sa všetky uhorské národnostné hnutia dovoľávali autonómneho postavenia svojich území a federalizácie Uhorska, resp. habsburskej monarchie. Z tohto pohľadu má mimoriadny význam spracovanie kontaktov slovenských vodcov s českým, chorvátskym alebo srbským prostredím.

Pravdepodobne nie sme už príliš ďaleko ani od zblíženia maďarských i slovenských stanovísk v tematike sebakorekcií revolučnej uhorskej vládnej moci v priebehu ťažkých konfliktov občianskej vojny. Dnes je už dobre zdokumentované, že Kossuth spolu s ministrom vnútra, neskorším ministerským predsedom, Bertalanom Szemerem, diplomatom Lászlóm Telekim a inými činiteľmi, začali od septembra 1848 postupne revidovať základné ciele uhorsko-maďarskej národnostnej politiky z marca 1848.³⁴ Aj sám Kossuth si musel uvedomiť, že si mylne predstavoval, že liberálne individuálne slobody, zrušenie poddanstva, sloboda tlače, rozšírené volebné právo atď. utlmia nacionálne požiadavky Nemaďarov. Preto podobne ako druhý uhorský ministerský predseda revolučného dvojročia Bertalan Szemere začal aktívne iniciovať dohody s Rumunmi, Srbmi, ako aj vypracovanie a prijatie národnostného uznesenia segedínskeho snemu.³⁵

Pre dlhodobo dané maďarsko-slovenské historiografické interferencie a interpretáčnne dilemy boli a sčasti dodnes sú príznačné konfrontácie. Tie na jednej strane vychádzajú z asymetrií maďarského a slovenského moderného národného vývinu, jeho etnoregionálnych a sociálnych rozdielov v rámci stavovského Uhorska v prvej polovici 19. storočia. Na druhej strane vnímajú konflikty revolučného dvojročia ako zásadne odmietajúce takéto vnímanie etnoregionálnych rozdielov dobovej uhorskej reality.³⁶

34 SPIRA, György: *A nemzetiségi kérdés*, s. 93–102.

35 Vo svojej predkladacej správe ministerský predseda, Bertalan Szemere argumentoval s tromi základnými ideami „našej revolúcie“: Prvou ideou bolo v záujme národnej samosprávy zaviesť konštitucionálne formy vládnutia. Ako druhú ideu označil zabezpečenie individuálnych práv, t. j. „rovnoprávnosť v právach i povinnostiach“. „Tretím veľkým ideálom je voľný rozvoj národnosti a etník (népiség). Nech je povolené pre všetky národnosti (minden népeknek) slobodný národný vývin (a nemzet szabad fejlődése).“ Szemere považoval kodifikáciu národnostných práv za nevyhnutnú, lebo tie sa zameškali kvôli vojnovým pomerom krajiny. MISKOLCZY, Ambrus: Szemere Bertalan napja: 1849. július 28. A nemzetiségi határozattól a zsidóemancipációs törvényig. 1849. július 28. In: *Aetas*, 1998, č. 13, s. 143–158.

36 K problematike maďarského a slovenského národnotvorného nacionalizmu, resp. stretu národných hnutí v hornouhorských župách v prvej polovici 19. storočia a ich historiografického pozadia: PETRÁS, Éva: *1848 megítélése*, s. 17–32; JANŠÁK, Štefan: *Hospodárske a sociálne*

Ak by sme chceli krátko zhrnúť príčiny rozdielov maďarských i slovenských interpretácií kľúčových udalostí, rozhodnutí rokov 1848/49, musíme mať na zreteli súčasné, viac-menej kanonizované národné naratívy samotných národných revolúcií, resp. povstaní. V maďarských interpretáciách dominuje moment zákonnosti alebo dodatočného legalizovania revolučného procesu, a to s akcentovaním zákonov posledného uhorského stavovského snemu. Vznikol tým priestor pre vytvorenie konštitucionálneho Uhorského kráľovstva: aprílové zákony, ako ústavne základy moderného občianskeho štátu, ktoré umožnili vznik samostatnej uhorskej vlády, zodpovednej predovšetkým uhorskému ľudovému parlamentu, zabezpečili právnu samostatnosť kráľovstva deklarovanú už v zákonoch Pragmatica sanctio z roku 1722/23. Uhorsko tým získalo svoju ústavnú samostatnosť v rámci spoločnej habsburskej monarchie. Súčasná slovenská historiografia hodnotí „marcové zákony“, „marcovú bratislavskú ústavu“ podobne v pozitívnom zmysle.³⁷

Zmeny v neskoršom ústavnom vývine, vynútené politickým a vojenským tlakom na revolučnú uhorskú vládu zo strany Viedne a Záhrebu, ako napríklad odmietanie uznania samostatnej uhorskej honvédskej armády, samostatnej uhorskej meny a pod., sú považované ako kroky, ktoré už opustili tento ústavný a verejnoprávny priestor. Maďarskí historici rovnako zdôrazňujú, že hlavný scenár uhorsko-maďarskej revolúcie sa odohral v réžii liberálnej Opozičnej strany posledného uhorského stavovského snemu, pri podpore radikálnych politikov a študentov v Pešti. Podľa tejto maďarskej interpretácie liberálna cesta k občianskej premene krajiny bola obsiahnutá v zákonoch, ktoré zabezpečili zrovnoprávnenie poddaných, t. j. zrušenie väčšiny urbáriálnych väzieb a šľachtických privilégií. Popritom sa zmenili základy uhorskej štátnosti: realizovala sa voľba nového parlamentu bez stavovských obmedzení, od marca do októbra

---

príčiny revolúcie v roku 1848–1849. Bratislava 1947; HUČKO, Ján: *Slovenská jar*; TAJTÁK, Ladislav: K niektorým otázkam interpretácie revolúcie 1848/49 na Slovensku. In: *Historický časopis*, 2000, roč. 48, č. 1, s. 113–130; ŠKVARNA, Dušan: *Austrofederalizmus a slovenská otázka v rokoch 1848/49*. Bratislava 1996; ŠKVARNA, Dušan: Slovenské štátoprávne predstavy a pokusy (1790–1847). In: *Historický časopis*, 1990, roč. 38, č. 4, s. 470–499; ŠKVARNA, Dušan: *Prvá slovenská národná rada*. Bratislava 1998.

37 GÁBRIŠ, Tomáš: *Modernizácia uhorského právneho poriadku*, s. 136–140. Prípád pomenovania zákonov, prijatých na uhorskom sneme v Prešporku (dnešnej Bratislave) v marci a apríli 1848, podpísaných Ferdinandom V. 11. apríla 1848 je príznačné pre rozdielne maďarské a slovenské prístupy, ktoré sa odzrkadľujú aj v terminológii. K problematike zmien maďarského a slovenského názvu Bratislavy, vtedajšieho uhorského hlavného mesta porov. TÓTH, Sándor János: Etnolingvistická stránka ojkónym a priezvisk. In: *Eruditio – Educatio*, 2018, roč. 15, č. 2, s. 5–25; ŽIGO, Pavol: Fungovanie vlastných mien v slovensko-maďarskom retrospektívnom pohľade. In: *A nyelvföldrajztól a névföldrajzig V. Interetnikus kapcsolatok*. Eds. Vörös, Ferenc – Misad, Katalin. Pozsony 2015, s. 61–69.

1848 fungovala vláda zodpovedná tomuto novému snemu. Kráľom prechodne schválená miera samostatnosti uhorského štátu zaistila relatívne široký priestor pre uplatnenie ústavnej monarchie.

Na druhej strane je dnes už každému súdnemu historikovi jasné, že radikálne predstavy o prechode k čisto personálnej únii s Rakúskom boli od začiatku nereálne a vyhlásenie nezávislosti Uhorska 19. apríla 1849 – ako zúfalá reakcia Kossutha na zrušenie uhorskej ústavnosti v oktrojovanej ústave zo 4. marca 1849 v konečnom dôsledku znamenali začiatok konca revolučného vývinu. Pre vedúcich politikov slovenského národného hnutia, resp. Slovenskej národnej rady, oktrojovaná ústava rovnako znamenala koniec akýchkoľvek štátoprávných predstáv.

Najzávažnejšie rozdiely sú dodnes v hodnotení národnostnej politiky Battyhányho vlády, resp. Lajosa Kossutha, jednak ako predsedu Krajinského braného výboru, potom ako guvernéra Uhorska po detronizácii Habsburgovcov v apríli 1849. Prejavy sebakorekcie sa oneskorili a ani Szemereho úspech s pretlačeníím „národnostného zákona“ na segedínskom sneme – dva týždne pred kapituláciou vo Világosi – nemohol mať žiadny vplyv na dodatočné riešenie národnostných konfliktov. Podobne je tomu aj v prípade interpretácií aktivít slovenských politikov v otázke národnej samostatnosti a štátoprávneho riešenia slovenskej otázky. Napriek mnohým dôležitým výsledkom vo výskume činnosti Štúra, Hurbana a Hodžu, rozdiely v hodnotení ich činnosti počas revolučného dvojročia sú prinajmenšom takisto rozdielne ako v prípade Kossutha. Je poučné, ako sa to odzrkadľuje v kritických reflexiách maďarských i slovenských historikov. István Deák v závere svojej monografie konštatoval, že „sa revolucionárom z roku 1848 snívalo o spolupráci národov, ale v skutočnosti zapríčinili vojnu národov“.³⁸ Možnosti a výsledky slovenského vystúpenia v rámci uhorského revolučného dvojročia boli v kontexte zámerov štúrovsko-hurbanovskej doktríny skoncovať s národnou pasivitou a „bezdejinnosťou“, zostali ale takisto ohrozené: napriek tomu, že „za politický program a ozbrojené ciele slovenského hnutia sa postavila len menšia časť Slovákov“ – akcentuje Dušan Škvarna – „a ich väčšina sa buď správala pasívne, alebo podporovala ozbrojený a politický zápas uhorsko-maďarskej moci, stačilo to na získanie skúsenosti, od ktorej sa odvíjal vlastný obraz a interpretácia rokov 1848–49.“³⁹

Z krátkodobého hľadiska boli uhorské revolúcie v roku 1848, ktoré sa väčšinou interpretovali ako národné revolúcie, oveľa úspešnejšie v sociálnej oblasti než v realizácii národných cieľov. Ako sme však videli, bolo by chybou oddeľo-

38 DEÁK, István: *Kossuth Lajos és a magyarok 1848–1849-ben*, s. 362.

39 ŠKVARNA, Dušan: *Logika a kontext*, s. 34.

vať tieto dva rozmery revolučného dvojročia. Vznik moderných občianskych národov by bol bez emancipácie majoritne poddanských spoločností rovnako nemysliteľný ako premena stredoeurópskeho regiónu na národné štáty. Je to zvláštna maďarsko-slovenská paralela, že program turínskeho emigranta Kossutha, v ktorom zhrnul poučenia z porážky revolúcie a volal po konfederatívnom združení národov v podunajskej oblasti, sa ukázal byť rovnako nereálnym ako Štúrova vízia zjednotenia slovanských národov pod ruským vedením, načrtnutá v jeho politickom zázname *Das Slawentum und die Welt der Zukunft*. Radikálny porevolučný obrat v politickom kontexte a možných alternatívach ochrany vlastnej národnej existencie Maďarov a Slovákov u Kossutha nastolil predstavu a program vytvorenia protihabsburskeho podunajského súštátia, kým v prípade Štúra pôvodná snaha vytvoriť štátoprávne podmienky pre realizáciu kultúrnej i politickej rovnoprávnosti Slovákov sa zmenila na panslavistický koncept Slovanstva založený na idealizovanej civilizačnej misii Slovanov pod vedením cárskeho Ruska.⁴⁰

Faktom ostáva, že ani nasledujúcich 60 rokov, až do 1918 sa nepodarilo vytvoriť a naplniť reálnu štátnu ideu habsburskej monarchie, ktorá by poskytla optimálne rámce pre emancipáciu jej národných spoločností. To je ďalší dôkaz toho, že štátoprávne vízie a programy monarchie zostali počas celého dlhého 19. storočia v podstate väzňami veľmocenských determinácií a podobne ako v rokoch 1848/49 neboli schopné dospieť k spoločnému a pre každého prijateľnému riešeniu stredoeurópskeho spolunažívania.

---

40 O podunajskej utópii Kossutha porov. MIRU, György: *Szabadság és politikai közösség. Kossuth Lajos politikai alapfogalmái*. Budapest 2011; GYURGYÁK, János: *Ezzé lett hazátok. A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története*. Budapest 2007, s. 56–62; ROMSICS, Ignác: A Habsburg Birodalom föderalizálási tervei. In: *Európai Utas*, 2001, roč. 12, č. 4. s. 13–22; KATUS, László: Kossuth és a nemzetiségi kérdés. In: *Kossuth Lajos, „a magyarok Mózese“*. Ed. Hermann, Róbert. Budapest 2006, s. 45–74; PAJKOSSY, Gábor: Az 1862. évi Duna-konföderációs tervezet dokumentumai. In: *Századok*, 2002, roč. 136, č. 4, s. 937–957. K interpretácii slovenskej vízie Štúra porov. PICHLER, Tibor: „Západ“ a „Východ v etnickom romantizme Ludovíta Štúra. In: *Filozofia*, 2006, roč. 61, č. 10, s. 794–803; BEDNÁROVÁ, Marcela: Slovania a slovanská integrácia pohľadom Ludovíta Štúra. In: MACHO, Peter – KODAJOVÁ, Daniela a kol.: *Ludovít Štúr na hranici dvoch vekov*. Bratislava 2015, s. 81–84; MARTINKOVIČ, Marcel: Slovanstvo, Európa a Rusko v myslení Ludovíta Štúra. In: *Tamtiež*, s. 106–114.

POUŽITÉ ZDROJE

Literatúra

- A magyar országgyűlés 1848/49-ben. Ed. Szabad, György. Budapest 1998
- Az 1848–1849. évi első népképviseleti országgyűlés történeti almanachja. Ed. Pálmány, Béla. Budapest 2002
- Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc. Ed. Hermann, Róbert. Budapest 2022
- BEDNÁROVÁ, Marcela: Slovenia a slovanská integrácia pohľadom Ľudovíta Štúra. In: MACHO, Peter – KODAJOVÁ, Daniela a kol.: *Ľudovít Štúr na hranici dvoch vekov*. Bratislava 2015, s. 69–85
- CSIZMADIA, Andor: *A magyar választási rendszer 1848–1849-ben. A magyar választási rendszer 1848–49-ben. (Az első népképviseleti választások)*. Budapest 1963
- CSORBA, László – VELKEY, Ferenc: *Reform és forradalom 1790–1848*. Debrecen 1998
- DEÁK, István: *Die rechtmässige Revolution. Lajos Kossuth und die Ungarn, 1848–1849*. Budapest 1989
- DEÁK, István: *Kossuth Lajos és a magyarok 1848–49-ben*. Budapest 1983
- DEÁK, István: *The Lawful Revolution. Louis Kossuth and the Hungarians, 1848–1849*. New York 1979
- Dejiny Slovenska III. (od roku 1848 do konca 19. storočia)*. Bratislava 1992
- DEMMEI, József: *A kettős identitás ára: a békécsabai Szeberényi Gusztáv és a nemzetiségi kérdés a 19. századi evangélikus egyházban*. Békéscsaba 2019
- DEMMEI, József: *Ľudovít Štúr. Zrod moderného slovenského národa v 19. storočí*. Bratislava 2017
- DEMMEI, József: *Pánszlávok a kastélyban. Justh József és a szlovák nyelvű magyar nemesség elfeledett története*. Pozsony 2014
- DEMMEI, József: *Suchá ratolesť? hornouhorské župy a slovenská šľachta v roku 1848*. In: *Historická revue*, 2018, roč. 29, č. 3, s. 57–59
- DEMMEI, József: *Szlovák nemesekből magyar írók. (A Vachott család turóczi származása)*. In: *Irodalomismeret*, 2019, č. 1, s. 4–14
- DEMMEI, József: *Utváranie miestnych mocenských centier a slovensko-maďarské vzťahy v roku 1848. Prípad Turčianskej stolice* In: *Forum historiae*, 2018, roč. 12, č. 1, s. 31–43
- EGYED, Ákos: *Erdély 1848–1849*. Budapest 2010
- Encyclopedia of 1848 Revolution*. Ohio 1999–2005, online in: <https://www.ohio.edu/chastain/introduc.htm>

- Ereignis und Erinnerung in der politischen Kulturen Mitteleuropas*. Eds. Haider-Wilson, Barbara – Hye, Hans Peter. (Zentraleuropa Studien 7.) Wien 2003
- Europe in 1848. Revolution and Reform*. New York 2001
- Europa 1848: Revolution und Reform*. Eds. Dowe, Dieter – Haupt, Heinz-Gerhard – Langewiesche, Dieter – Sperber, Jonathan. Bonn 1998
- EVANS, Robert: Kossuth and Štúr: Two National Heroes. In: *Lajos Kossuth Sent Word... Papers delivered on the Occasion of the Bicentenary of Kossuth's Birth*. Eds. Péter, László – Rady, Martin – Sherwood, Peter. London 2003, s. 119–133
- GÁBRIŠ, Tomáš: Modernizácia uhorského právneho poriadku v 19. storočí. In: KOVÁČ, Dušan a kol.: *Sondy do slovenských dejín v dlhom 19. storočí*. Bratislava 2013, s. 124–157
- HALÁSZ, Ivan: *Uhorsko a podoby slovenskej identity v dlhom 19. storočí*. Bratislava 2011
- HERMANN, Róbert: *A magyar-horvát és a magyar szlovák etnikai konfliktusok 1848–1849-ben*. Budapest
- HERMANN, Róbert: Batthyány Lajos (1807–1849). In: *Magyar Tudomány*, 2007, č. 6, s. 795–808
- HERMANN, Róbert: Eredmények és feladatok 1848–1849 hadtörténetének kutatásában. In: *Történelmi Szemle*, 1998, roč. 40, č. 3–4, s. 203–214
- HERMANN, Róbert: *Forradalom és szabadságharc*. Budapest 2013
- HEYE, Hans Peter: 1848/49. In: *Die Wende in der Habsburgermonarchie. Wendepunkte in den Beziehungen zwischen Deutschen, Tschechen und Slowaken 1848–1989*. (Veröffentlichungen der Deutsch-Tschechischen und Deutsch-Slowakischen Historikerkommission, 14). Eds. Brandes, Detlef – Kováč, Dušan – Pešek, Jiří. Essen 2007, s. 37–84
- HORVÁTH, Gergely Krisztián: A magyarországi jobbágyfelszabadítás végrehajtása és történelmi percepciói. In: *Történelmi Szemle*, 2022, roč. 64, č. 2, s. 251–268
- HROCH, Miroslav: *Hledání souvislostí. Eseje z komparativních dějin Evropy*. Praha 2016
- HROCH, Miroslav: *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderných evropských národů*. Praha 2009
- HUČKO, Ján: *Slovenská jar*. Bratislava 1994
- GERGELY, András: A forradalom és az önvédelmi háború (1848–1849). 1848–49 historiográfiája. In: *19. századi magyar történelem (1790–1918)*. Ed. Gergely, András. Budapest 1998, s. 247–292
- GYURGYÁK, János: *Ezzé lett hazátok. A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története*. Budapest 2007

- GERGELY, András: *Tanulmányok Magyarország és Közép-Európa 1848–49-es történetéből*. Budapest 2001
- ILONSZKY, Gabriella: Belated professionalization of parliamentary elites: Hungary 1848–1999. In: *Parliamentary Representation in Europe 1848–2000. Legislative Recruitment and Careers in Eleven European Countries*. Eds. Best, Heinrich – Cotta, Maurizio. Oxford 2000, s. 196–225
- JANŠÁK, Štefan: *Hospodárske a sociálne príčiny revolúcie v roku 1848–1849*. Bratislava 1947
- JAWORSKI, Rudolf: Revolution und Nationalitätenfrage in Ostmitteleuropa 1848/49. In: *1848/49 Revolutionen in Ostmitteleuropa*. Eds. Jaworski, Rudolf – Luft, Robert (Bad Wiesseer Tagungen des Collegium Carolinum). München 1996, s. 371–383
- KATUS, László: Kossuth és a nemzetiségi kérdés. In: *Kossuth Lajos, „a magyarok Mózesé“*. Ed. Hermann, Róbert. Budapest 2006, s. 45–74
- KATUS, László: Nemzetiségi kérdés, nemzetiségi politika 1848–1849-ben. In: *Kisebbségkutatás*, 2002, roč. 11, č. 1, s. 66–76
- KATUS, László – NAGY, Mariann: A Magyar Korona országainak nemzetiségei a 18–19. században. In: *Árkádia*. Szakmódszertani Portál, Pécs, b. d., online in: http://arkadiafolyoirat.hu/images/000_tortenelem/TOR001_TAN_nagy-katus.pdf
- KOSÁRY, Domokos: Kossuth és a Pesti Hírlap. In: *A magyar sajtó története I. 1705–1848*. Ed. Szabolcsi, Miklós. Budapest 1985, s. 665–678
- MACHO, Peter a kol.: *Revolúcia 1848/49 a historická pamäť*. Bratislava 2012
- MARTINKOVIČ, Marcel: Slovanstvo, Európa a Rusko v myslení Ľudovíta Štúra. In: MACHO, Peter – KODAJOVÁ, Daniela a kol.: *Ľudovít Štúr na hranici dvoch vekov*. Bratislava 2015, s. 100–114
- MÉSÁROŠ, Július: Osobitosť historických podmienok riešenia národnostnej otázky Habsburskej ríše v revolučných rokoch 1848–1849. In: MÉSÁROŠ, Július: *Zložité hľadanie pravdy o slovenských dejinách*. Bratislava 2004, s. 82–95
- MÉSÁROŠ, Július: *Zložité hľadanie pravdy o slovenských dejinách. Výber štúdií, odborných polemík a článkov z polstoročnej výskumnej a publikačnej činnosti*. Bratislava 2004
- MIRU, György: *Szabadság és politikai közösség. Kossuth Lajos politikai alapfogalmi*. Budapest 2011
- MISKOLCZY, Ambrus: Erdély a reformkorban (1830–1848). Erdély a forradalomban és a szabadságharcban (1848–1849). In: *Erdély története. III. zv.* Ed. Köpeczi, Béla. Budapest 1986, s. 1193–1424

- MISKOLCZY, Ambrus: Szemere *Bertalan* napja: 1849. július 28. A nemzetiségi határozattól a zsidóemancipációs törvényig. 1849. július 28. In: *Aetas*, 1998, č. 13, s. 143–158
- MISKOLCZY, Ambrus: Társadalmi és nemzeti kérdés az utolsó erdélyi rendi országgyűlésen. In: *Századok*, 1979, roč. 113, č. 5, s. 875–883
- MISKOLCZY, Ambrus: Unió Erdéllyel. In: *A reformországgyűlések és az 1848–as forradalom törvényei*. Ed. Vikol, Katalin. Budapest 1989
- MRVA, Ivan: *Slovensko a Slováci v 2. polovici 19. storočia*. Bratislava 2010
- OROSZ, István: *A jobbkormány megszünetése Magyarországon*. Debrecen 2010
- PAJKOSSY, Gábor: Az 1862. évi Duna-konföderációs tervezet dokumentumai. In: *Századok*, 2002, roč. 136, č. 4, s. 937–957
- PAP, József: Az első népképviselők és a népképviselőlet kezdetei Magyarországon. In: *Aetas*, 2016, roč. 31, č. 1, s. 21–44
- PAP, József: „Úrrá... tenni a nemzetet a tömeg felett.“ A választójogi reform és az erdélyi választók összetételének kérdése. In: „...nem leleplezni, hanem megismerni és megérteni“. Tanulmányok a 60 éves Romsics Ignác tiszteletére. Eds. Gebei, Sándor – ifj. Bertényi, Iván – Rainer, M. János. Eger 2011, s. 227–237
- PETRÁS, Éva: *1848 megítélése a szlovák és a magyar történetírásban*. (=Műhelytanulmány 37.) Budapest 2008
- PICHLER, Tibor: „Západ“ a „Východ v etnickom romantizme Ľudovíta Štúra. In: *Filozofia*, 2006, roč. 61, č. 10, s. 794–803
- RAPANT, Daniel: *Slovenské povstanie roku 1848–49. Dejiny a dokumenty. Diel prvý. Slovenská jar 1848*. Turčiansky Sv. Martin 1937
- RIEDER, Heinz: *Die Völker läuten Sturm. Die europäische Revolution 1848/49*. Gernsbach 1997
- ROMSICS, Ignác: A Habsburg Birodalom föderalizálási tervei. In: *Európai Utas*, 2001, roč. 12, č. 4, s. 13–22
- RUSZOLY, József: Az országgyűlési népképviselőlet bevezetése Magyarországon (Az 1848: V. tc. létrejötte). In: RUSZOLY, József: *Alkotmány és hagyomány. Újabb jog- és alkotmánytörténeti tanulmányok*. Szeged 1997, s. 57–84
- Slováci v revolúcii 1848–1849. Zborník referátov z medzinárodnej vedeckej konferencie v Starej Turej, 17.–18. 9. 1998*. Ed. Sedlák, Imrich. Martin 2000
- SPIRA, György: *A nemzetiségi kérdés a negyvennyolcas forradalom Magyarországon*. Budapest 1980
- SPIRA, György: *A pestiek Petőfi és Haynau között*. Budapest 1998
- SPIRA György: Polgári forradalom (1848–1849). In: *Magyarország története 1848–1890*. Ed. Kovács, Endre. Budapest 1979, s. 59–434

- STOURZH, Gerald: *Die Gleichberechtigung der Nationalitäten in der Verfassung und Verwaltung Österreichs 1848–1918*. Wien 1985
- SZABAD, György: A polgári átalakulás megalapozása 1848–49-ben. In: *A negyvennyolcas forradalom kérdései*. Eds. Spira, György – Szűcs, Jenő. Budapest 1976
- SZABÓ, István: Kossuth és a jobbágyfelszabadítás. In: SZABÓ, István: *Jobbágyok – parasztok*. Budapest 1976
- Széchenyi István levelezése. Zv. 3. Budapest 1891
- ŠKVARNA, Dušan: *Austrofederalizmus a slovenská otázka v rokoch 1848/49*. Bratislava 1996
- ŠKVARNA, Dušan: *Cesta moderných dejín: štúdie k utváraníu modernej slovenskej identity a politického myslenia*. Banská Bystrica 2007
- ŠKVARNA, Dušan: Logika a kontext utvárania moderného slovenského národa. In: BYSTRICKÝ, Valerián – KOVÁČ, Dušan – PEŠEK, Jan a kol.: *Kľúčové problémy moderných slovenských dejín 1848–1992*. Bratislava 2012, s. 13–38
- ŠKVARNA, Dušan: Lojalita v kontexte etnicity a nacionality a slovenská politika v rokoch 1848/1849. In: *Regionálna a národná identita v maďarskej a slovenskej histórii 18.–20. storočia. Regionális és nemzeti identitásformák a 18–20. századi magyar és a szlovák történelemben*. Eds. Šutaj, Štefan – Szarka, László. Prešov 2007, s. 58–70
- ŠKVARNA, Dušan: Obraz rokov 1848/1849 v slovenskej kultúre (Od polovice 19. storočia po súčasnosť). In: *Acta Acad. Paed. Agriensis, Sectio Historiae*, 2009, 36, s. 129–146
- ŠKVARNA, Dušan: Prípravy septembrového ozbrojeného povstania v roku 1848. In: *Historický časopis*, 1988, roč. 36, č. 6, s. 885–905
- ŠKVARNA, Dušan: *Prvá slovenská národná rada*. Bratislava 1998
- ŠKVARNA, Dušan: Slovenské štátoprávne predstavy a pokusy (1790–1847). In: *Historický časopis*, 1990, roč. 38, č. 4, s. 470–499
- TAJTÁK, Ladislav: K niektorým otázkam interpretácie revolúcie 1848/49 na Slovensku. In: *Historický časopis*, 2000, roč. 48, č. 1, s. 113–130
- The Revolutions in Europe, 1848–1849: From Reform to Reaction*, Eds. Evans, Robert – Pogge von Stradmann, Hartmuth. Oxford 2000
- TÓTH, Sándor János: Etnolingvistická stránka ojkóným a priezvisk. In: *Eruditio – Educatio*, 2018, roč. 15, č. 2, s. 5–25
- Transylvania in the Reform Era, Transylvania in the Revolution and the War of Independence 1848–1849. In: *History of Transylvania III*. Ed. Köpeczi, Béla – Szász, Zoltán. New York 2002, s. 4–33
- URBÁN, Aladár: *Batthyány Lajos miniszterelnöksége*. Budapest 1986
- VARGA, János: *A jobbágyfelszabadítás kivívása 1848-ban*. Budapest 1971

VARGA, János: *Helyét kereső Magyarország*. Budapest 1982

VIKTOR, Gabriel (SZALAY, Ladislav): *Legenda rokov meruôsmych*. Bratislava 1998

ŽIGO, Pavol: Fungovanie vlastných mien v slovensko-maďarskom retrospektívnom pohľade. In: *A nyelvföldrajztól a névföldrajzig V. Interetnikus kapcsolatok*. Eds. Vörös, Ferenc – Misad, Katalin. Pozsony 2015, s. 76–89

